

„Nem ünnepelni jöttünk, hanem a kegyelet adóját leróni...”

Hereditas Civitatis Albae Regiae 1.

Sorozatszerkesztő:

BELÉNYESY Károly

„NEM ÜNNEPELNI JÖTTÜNK,
HANEM A KEGYELET ADÓJÁT LERÓNI...”

Szerkesztette:

NAGY-L. István, VIZI László Tamás

CIVITAS REGIA 2038 Nonprofit Kft.

Székesfehérvár, 2026

A kötet szerzői:

BUZÁS Gergely	KENYERES István	PÁLFFY Géza
C. TÓTH Norbert	NAGY-L. István	TÓTH Dominik
FEDELES Tamás	NÉGYESI Lajos	VARGA Szabolcs
KANÁSZ Viktor	NÉMETH Balázs	VIZI László Tamás

A kötet megjelenését támogatta:

Székesfehérvár
Megyei Jogú Város Önkormányzata

© Szerzők, 2026
© CIVITAS REGIA 2038 Nonprofit Kft., 2026
Székesfehérvár

A borítón:

A mohácsi csata emlékére Habsburg Mária özvegy királyné által
Körmöcbányán veretett arany emlékérem. (Christoph Fuessler, 1531 körül)

Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ,
Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár, Budapest. N.II.1743.

© MNMKK

ISBN 978-615-02-7546-8 ISSN 3141-7930

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorozáshoz, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

Tartalom

Előszó	7
--------------	---

AZ UDVAR KÖRÜL

C. TÓTH Norbert: Az 1520-as évek alkincstartói	13
KENYERES István: Katonai kiadások 1525–1526-ban a kincstartói számadások tükrében	31
KANÁSZ Viktor: Burgio nuncius első utódja: Vincenzo Pimpinella és a pápai diplomácia a Magyar Királyságban a mohácsi csata után	65

HADI UTAKON

C. TÓTH Norbert: II. Lajos király utolsó útja	93
NÉGYESI Lajos: Versenyfutás a táborokért	117
NAGY-L. István: A magyar hadsereg a mohácsi csatában	131
NÉMETH Balázs – TÓTH Dominik: Az oszmán tüzéség helye, szerepe és képességei a mohácsi csatában	149

A KORONÁZÓ VÁROS

BUZÁS Gergely: Székesfehérvár építésze Mohács előtt	181
VARGA Szabolcs: Székesfehérvár 1526 őszén	209
PÁLFFY GÉZA: Az utolsó királykoronázás Székesfehérvárott (1527): Habsburg I. Ferdinánd ceremóniájának régi és új elemeiről	225

MOHÁCS ÖRÖKSÉGE

VIZI László Tamás: „Legyen közöttünk áldott emlékezetük!” Megemlékezések a mohácsi csata négyszáz éves évfordulóján 1926-ban	247
VIZI László Tamás: A mohácsi csata 400. évfordulója, ahogyan azt a Török Köztársaság budapesti követe látta és megélte	271
SÁGI György: Tomori Pál érsek emlékezete a kalocsai főegyházmegyében (A 20. század elejétől napjainkig)	295

II. Lajos király utolsó útja

The last journey of King Louis II

C. TÓTH Norbert

főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár, Kutatócsoport vezető,
HUN-REN-MNL–Szegedi Tudományegyetem
Magyar Medievisztikai Kutatócsoport

Absztrakt

A tanulmányban rekonstruálom az utolsó középkori magyar (és cseh) uralkodó, II. Lajos király útvonalát a budai várból 1526. július 20-án történt indulásától egészen a mohácsi megérkezéséig, augusztus 24-éig. Célom az volt, hogy a különböző típusú források adatainak kritikai vizsgálatával összeállítsak egy megbízható útinaplót (itineráriumot), amely tartalmazza a dátumokat és a táborhelyeket, és amely a későbbiekben más kérdések megválaszolásához is felhasználható (például annak meghatározására, hogy kik és mikor csatlakoztak a királyi hadsereghez). A tanulmány minden esetben először a táborozás dátumát, majd a táborhely nevét közli. Ez utóbbihoz kapcsolódó lábjegyzetben – ahol szükséges – feltüntettem azokat a vonatkozó szakirodalmi munkákat, amelyek segítik a helyszín azonosítását. Az egyes dátumok és helynevek alatt a táborozásra vonatkozó forrásrészleteket közlöm. A munkához egy térkép is tartozik, amely bemutatja a király útvonalát.

Abstract

In the study, I reconstruct the route of the last medieval Hungarian (and Czech) ruler, King Louis II, from his departure from Buda Castle on July 20, 1526, to his arrival at Mohács on August 24. The aim was, through a critical examination of data from various types of sources, to compile a reliable itinerary including dates and camping locations that can later be used to answer other questions (for example, who joined the royal army and when). In each case, the study first presents the date of the encampment, followed by the name of the campsite. In the accompanying footnote to the latter, I have indicated, where necessary, the relevant scholarly literature that assists in identifying the location. Under each date and place name, I provide excerpts from the sources referring to the encampment. The work includes a map presenting the king's route.

Kulcsszavak: II. Lajos király, királyi tábor, oszmánellenes hadjárat

Keywords: King Louis II, the king's camps, the campaign against the Ottomans

A tanulmányban az utolsó középkori magyar (és cseh) uralkodó, II. Lajos király útját rekonstruálom budavári indulásától Mohácsra történő megérkezéséig. Az uralkodó tartózkodási helyei – szemben azok pontos időpontjával – nagyrészt régóta ismertek, köszönhetően elsősorban a csata 400. évfordulójára megjelent forrásgyűjteménynek. Ebben egyrészt Antonio Giovanni barone del Burgio pápai nuncius 1525. április 15. és 1526. október 7. között elküldött jelentéseinek válogatott és szövegkihagyásokat tartalmazó, Bartoniek Emma által készített magyar fordításai láttak napvilágot, másrészt függelék gyanánt ugyancsak magyar nyelven közölték Brodarics István kancellár *„Igaz történetének”*, Szerémi György káplán *„Magyarország romlásáról szóló levelének”* és Sárffy Ferenc beszámolójának a király halálára vonatkozó részeit, továbbá a király Battyányi Ferenc dalmát–horvát–szlavón bánhoz szóló leveleit, valamint Sperfogel Konrád naplójának 1526. évi bejegyzéseit és a pápai konzisztórium 1526. szeptember 19-i ülésének jegyzőkönyvét.¹ A tanulmányban természetesen mind Burgio jelentéseit, mind pedig Brodarics munkáját felhasználom, de – a könnyebb visszakereshetőség okán – nem az 1926. évi, hanem a 2020-ban megjelent forrásgyűjteményt fogom használni.² Ugyancsak használtam az e kötetben (is) közölt és annak idején Bartoniek Emma által lefordított, a bánhoz küldött királyi parancsleveleket. Ezek mellett támaszkodtam a most elkészült, II. Lajos király okleveleit és leveleit tartalmazó regesztakiadványra.³ Végül felhasználtam a vonatkozó időszakban keletkezett, mások által kibocsátott (ok)leveleket is a Magyar Nemzeti Levéltár adatbázisa⁴ segítségével. Szerémi György káplán munkáit ugyanakkor nem használtam, mivel a király Mohácsra vezető útjának állomásait éppen csak megemlíti: a *„Magyarország romlásáról”* írt műben nem nevezett meg egyetlen táborhelyet sem, míg a rövidebb, és az eseményekhez időben közelebb keletkezett *„Epistola flebilis”* című írásában jöllehet már említett településeket, de csak néhányat: a király előbb Tolnán, majd Bátán táborozott és onnan vonult Mohácsra.⁵

Céлом tehát az volt, hogy a különböző források adatainak kritikai megrostálásával egy olyan megbízható, időpontokat és táborozási helyeket tartalmazó útvonal álljon össze (lásd a térképet) – mintegy a szultáni hadinapló⁶ mintájára –, amely felhasználható lesz a későbbiekben más kérdések megválaszolására, például arra, hogy ki és mikor csatlakozott a királyi sereghez. A tanulmány a következőképpen épül fel: minden esetben első helyen a dátum, majd a hely megnevezése szerepel, az ehhez kapcsolódó jegyzetben, ha szükséges volt, a hely lokalizálását segítő szakirodalmat tüntettem fel. A dátum és helynév alatt hozom a táborozásra utaló források szövegrészleteit (a kelethelyet a nem királyi levelek esetében csak abban az esetben tüntettem fel, ha nem Budán kelt).

¹ Mohács Magyarország.

² Örök Mohács.

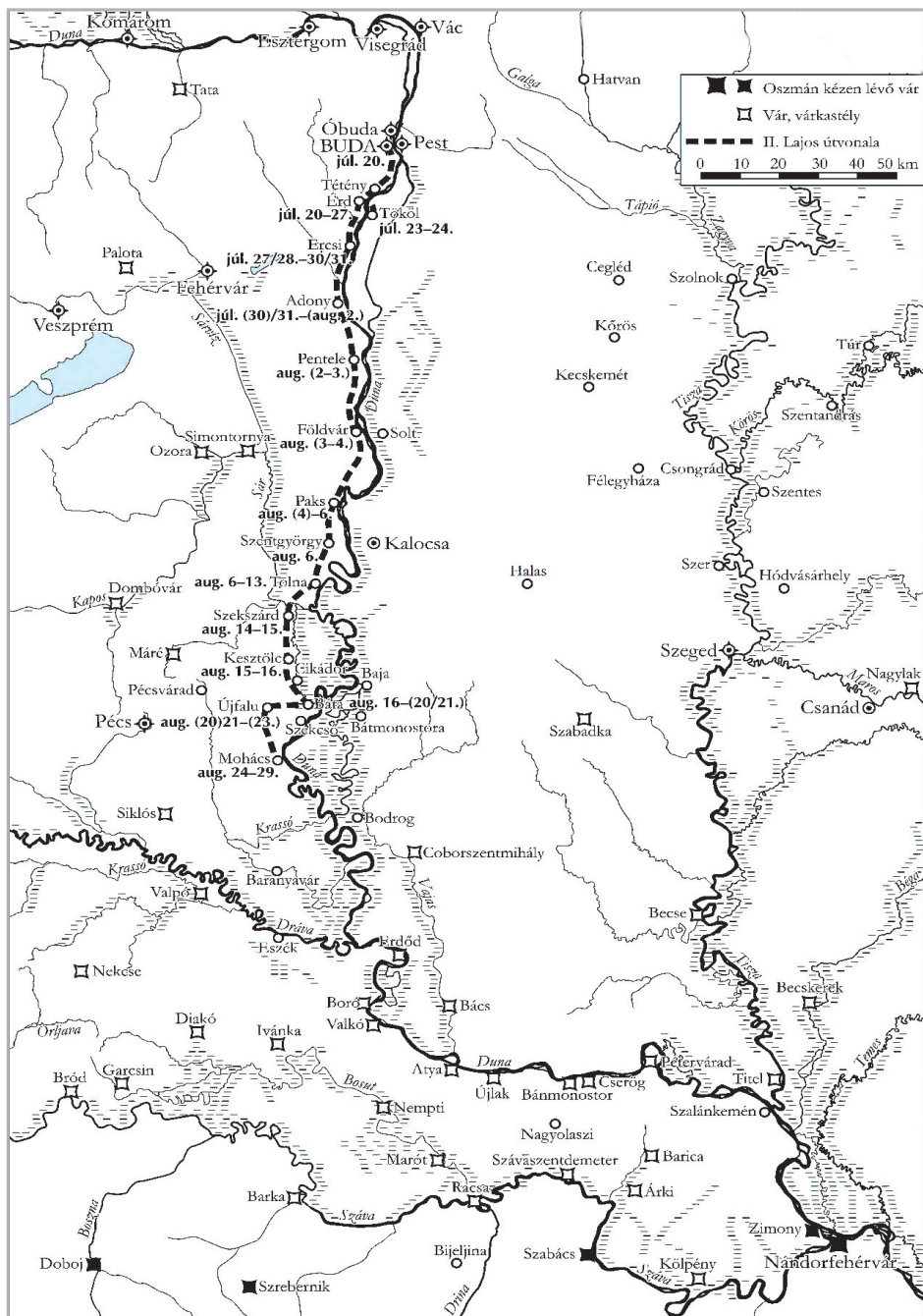
³ II. Lajos király oklt.

⁴ MNL OL DL és DF.

⁵ SZEBELÉDI 2025, 418.

⁶ Örök Mohács 235–257. Az 1526. évi hadinapló. Ford. FODOR Pál.

II. LAJOS KIRÁLY UTOLSÓ ÚTJA

II. Lajos király utolsó útja, 1526.⁷

⁷ A térképet NAGY Béla (ELTE HTK TTK) készítette.

Július 20. Budavár, kivonulás⁸

E napon a király saját kezű aláírásával ellátott levelet küldött VII. Kelemen pápának, amelyben értesítette Pétervárad ostromáról, illetve arról, hogy nincsen ereje segítséget nyújtani a vár védőinek.⁹ Ugyancsak e napon vállalt az uralkodó kötelezettséget arra, hogy a Szerencsés Imre királyi tanácsos által Pétervárad vár megerősítésére, Tomori Pál kalocsa-bácsi érseknek és kapitánynak, valamint a naszádosok kifizetésére kölcsön adott 10000 forint fejében a pozsonyi harmincad addig a kezén maradhat, amíg a hitel összegét beszedi magának.¹⁰ Az előbbi iratok kiállítására minden bizonnyal még a nap első felében került sor, mivel délután – Burgio pápai követ, vagy titkáranak július 20-i feljegyzése szerint – „a tizenhetedik óra körül, a király felsége elindult a várból teljes fegyverzetben, felette aranyszín szövetspalásttal. A kíséretének és lovának teljes szerszámozását igen gazdagon készítették el teljesen kihímezve aranyszállal, ezeket a királyné adományozta. Amikor a Szent Zsigmond-templomhoz értek, leszállt lováról és rövid imát mondott a nagy oltár előtt, ezután elhagyta Budát.”¹¹ Ugyanerről írt Joannes Verzelius pápai küldött is rokonának, Jacopo Sadoletto bíboros, pápai titkárnak július 22-i levelében, e szerint „Őfelsége végre megindult a török ellen egypár úr és nemes kíséretében, tíz nap alatt Tolnán lesz, ahova meg kell jelennie az egész ország katonaköteles népének. Az egész ország fel van készülve a háborúra s harcra készen áll, úgyhogy szerintem ez évre kivédjük a támadást. ... Mikor a király Budáról kivonult s elindult a táborba, ... sok úr volt kíséretében, felszerelésük igen szép és gazdag volt.”¹² Továbbá szintén e dátumot erősíti meg Antonio di Giovanni velencei kereskedő július 26-i levele, amely szerint „(a) király felsége hat napja elindult innen és tíz itáliai mérföldre van, és reggel elindul, tovább megy és a Tolna nevű helyen fog megállni.”¹³

Július 20–27. Érd / Érd melletti tábor / érdi tábor

Az elindulás estéjét a király és szűkebb környezete már biztosan Érden, ákosházi Sárkány Ambrus birtokán töltötte. Burgio pápai követ július 26-i jelentésében így írt erről: „a király Őfelsége végre július 20-án elindult Budáról a táborba. Első

⁸ Brodaries István kancellár leírásában július 24-e szerepel: „a király, jöllehet addig még senki sem érkezett oda sem Csehországból, sem egyebünnen, és nagyon kis csapattal rendelkezett, nehogy az ország e nagy veszedelmében bármit is, ami tőle telhet, elmulasztani lássék, július huszonnegyedikén indult Budáról azzal a szándékkal, hogy a Duna partján lassacskán Tolna felé vonul, remélve, hogy közben mások is érkeznek hozzá.” – Örök Mohács 308. Ford. KULCSÁR Péter.

⁹ II. Lajos király oklt. 1629. sz.

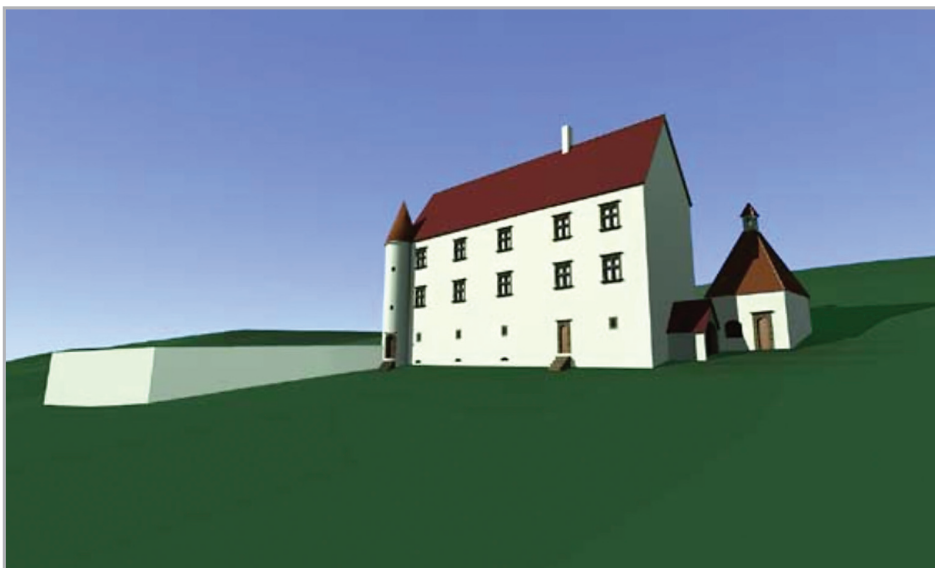
¹⁰ II. Lajos király oklt. 1630. sz.

¹¹ Örök Mohács 92–93. Ford. SZOVÁK Márton.

¹² Örök Mohács 94. Ford. BARTONIEK Emma.

¹³ Örök Mohács 97. Ford. SZOVÁK Márton.

állomása vagy két olasz mérföldnyire van innen, még most is ott táborozik Ófelsége”.¹⁴ A követ által használt mértékegység minden bizonnyal a magyar mérföld volt, mert egy olasz mérföld 1480 méternek, míg egy magyar kb. 8000 méternek felelt meg a középkorban,¹⁵ a Buda–Érd távolság viszont éppen 16 km, ami valószínűvé teszi, hogy a követ is – a magyaroktól kapott tájékoztatás nyomán – hazai mérföldben adta meg a távolságot. Bővebb információval szolgál az itteni időzésre Brodarics István kancellár *Historia verissima* című munkájában: „(a)mikor a király Budáról elindult, Mária királyné és az esztergomi érsek embereivel együtt körülbelül háromezer lovasa és gyalogosa volt. Azon a napon, amelyen Budáról kivonultunk, Sárkány Ambrus tanyájáig érkeztünk el Budától két mérföldre, Érd a hely neve, itt váratlan betegség ragadta el a királytól azt a lovát, mely számára mind között a legbecsesebb és legkedvesebb volt, ez hihetetlen fájdalommal töltötte el, sokan rossz előjelnek tekintették. Amikor a király itt pár napot időzött”.¹⁶

*Ákosházi Sárkány Ambrus érdi udvarházának 16. századi elméleti rekonstrukciója*¹⁷

Az itt lezajlott tanácskozásokról Burgio július 31-i leveléből értesülünk: „Már megírtam, hogy Ófelsége elutazott Budáról, s hogy pár napig Érden tartózkodott, Budától nem messze. Most úton van Tolna felé,¹⁸ ... Az urak három hadvezért

¹⁴ Örök Mohács 94. Ford. BARTONIEK Emma.

¹⁵ BOGDÁN 1978, 83.

¹⁶ Örök Mohács 308. Ford. KULCSÁR Péter.

¹⁷ BUZÁS 2013.

¹⁸ Örök Mohács 101. Ford. BARTONIEK Emma.

akartak kineveztetni, a királyt pedig megesküteni és kötelezni rá, hogy mindig azt fogja tenni, amit e három vezér és a tanácsosok mondanak neki. A király előbb tanácskozni akar a királynéval. A három vezér lenne Báthori István nádor, Tomori Pál kalocsai érsek és Szapolyai János erdélyi vajda. – Werbőczy István a megyékben gyűjtött katonákat, s valami hatezer lovassal megy a kalocsai érsekhez.”¹⁹

A közel egy hetes itteni táborozás idejéből a királytól csak július 24-től ismerünk biztosan hozzá köthető okleveleket.²⁰ Ennek egyik oka minden bizonnyal az lehetett, hogy az uralkodó rövid időre, talán egy-két napra elhagyta az érdi tábor.

Július 23(–24). Tököl

Az érdi tartózkodása során a király elhagyta a tábor és átkelt a Csepel-szigetre, ahová felesége is lehajózott. Az első információmorzsákat Burgio pápai követ július 26-i levele tartalmazza, amely szerint „tegnap meg a királyné utazott el, s most a király táborától vagy egy mérföldnyire, Csepelen tartózkodik. A király meglátogatta a királynét, hogy elbúcsúzzon tőle, s aztán mindketten folytatják útjukat”.²¹ A követ híradása alapján a király és királyné találkozására biztosan július 26-a, de inkább 25-e előtt került sor, mivel a jelentés szerint a királyné már vissza is tért Budára. (Jóllehet a követ „tegnapi” elutazásról írt 26-án, de az időrend alapján a jelentését korábban, még 25-én kezdhette el írni és másnap folytatta – ilyenre van példa máskor is –, de az időpontokat már nem javította ennek megfelelően.) A találkozás helye a pápai követ szerint „Csepel” volt, de hogy pontosan mit értett ezalatt, a települést vagy a szigetet, nem derül ki. Ennek meghatározásában azonban egy újonnan, a hágai Nemzeti Levéltárból előkerült²² forrás „sietett” segítségünkre. Lajos király július 23-án Tökölön elismervényt adott saját kezű aláírásával arról, hogy Tamás királyi szücsmester, budai lakos kikészített állatbőröket vett hitelbe különböző kereskedőktől, valószínűleg ruházat készítéséhez, és ezért hat-száz régi forinttal tartozik Tamás mesternek.²³ A fenti adatok alapján a házaspár utolsó találkozására biztosan július 25-e előtt, nagy valószínűséggel július 23-án és 24-én került sor, mégpedig Tökölön (vagy a közelben, a Csepelen lévő királynéi udvarházban). Az akkor még nem sejtett utolsó együttlét után Mária visszatért a budavári palotába,²⁴ Lajos pedig a túlparton táborozó sereghez.

¹⁹ Örök Mohács 102. Ford. BARTONIEK Emma.

²⁰ Természetesen a kancellária Budán maradt és továbbra is bocsátottak ki oklevelet rutin ügyben: MNL OL DF 212574. (júl. 22.). – A személynök, Turóci Miklós (Arch. 1458–1526. I. 76.) július 27-én otthonában, Szentmihályon adott ki oklevelet a király nevében (MNL OL DF 258770.).

²¹ Örök Mohács 94. Ford. BARTONIEK Emma.

²² Az oklevelet PÉTERFI Bence kollégánk kutatása révén ismertük meg.

²³ II. Lajos király oklt. 1632. sz. („*Teckel in insula Chepeliensi*”).

²⁴ Antonio di Giovanni velencei kereskedő július 26-i levele szerint a „királyné Öfelsége itt, Budán van” – Örök Mohács 97. Ford. SZOVÁK Márton.

Július 24–27. Érd / Érd melletti tábor / érdi tábor

A szigetről történt visszatérése után, július 24-én, Turzó Elek királyi tárnokmester és kincstartó jelent meg Lajos előtt és tett bevallást arról, hogy 1500 forint kölcsönt vett fel Hédervári Istvántól.²⁵ Ugyanezen a napon Turkovity Miklós fehervári harmincadszedőt küldte hírekkel, illetve kéréssel Pozsony városába (e levelet öt nappal később mutatta be Miklós).²⁶ Továbbá Battyányi Ferenc dalmát-horvát-szlavón bánnak írt két levelet: az egyikben meghagyta neki, hogy Szlavónia teljes haderejével a Valkó megyei Valpó várához vonuljon, Désházi István naszádjait pedig vigyék át a Száváról a Dráva folyóra.²⁷ A másik levelében pedig a zágrábi egyházmegyében, az egyházi kincsek és pénzek beszolgáltatása ügyében keletkezett problémák orvoslása miatt írt.²⁸ A következő napon a katonaszökevények megbüntetése tárgyában intézett – elsősorban a bányavárosokhoz – általános parancslevelet.²⁹ Végül július 26-án sógorának, Ferdinánd osztrák főhercegnek válaszolt egy osztrák alattvalót érintő ügyben.³⁰ A következő napokból nem maradt a királytól olyan oklevél, amelyet felhasználhatnánk tartózkodási helyének megállapításához, viszont Brodarics István szerémi püspök, kancellár július 27-én az érdi királyi táborból keltezte a pápához küldött levelét,³¹ így joggal feltételezhető, hogy még Lajos király is ott volt. Arról, hogy Érdről már e napon vagy a következő napon indultak tovább, nem rendelkezünk pontos adatokkal.

Július 27/28–30/31. Ercsi

A királyi sereg következő állomáshelye a kb. 17 km-re délre fekvő Ercsinél volt. A kérdés azonban, hogy mikor érkeztek meg és meddig tartózkodtak itt, mert egyikre sincsen konkrét adatunk. Az itteni táborozás körülbelüli idejének meghatározására két támpontunk van: az egyik Brodarics István *Historia verissima* című munkája, amelyben a kancellár arról írt, hogy a király „ugyanazzal a csapatoctskával, mellyel odaért (értsd Érdre – kieg. C.T.N.), továbbhaladt a szomszédos Ercsi nevű faluig; sok napot itt is haszontalanul eltöltvén, miközben a főemberek közül csak Báthori András jött hozzá nem megvetendő csapattal.”³² A másik pedig az, hogy a királyi tábor július 31-én már a 15 km-re délre fekvő Adonyban volt.

²⁵ II. Lajos király oklt. 1633. sz.

²⁶ II. Lajos király oklt. 1634. sz.

²⁷ II. Lajos király oklt. 1635. sz.

²⁸ II. Lajos király oklt. 1636. sz.

²⁹ II. Lajos király oklt. 1637. sz.

³⁰ II. Lajos király oklt. 1638. sz.

³¹ Brodericus: Epistulae 140. („Ex castris regii prope Erd ad Danubium positis”); Örök Mohács 98., részlet. Ford. NAGY Gábor.

³² Örök Mohács 308. Ford. KULCSÁR Péter.

Július (30)/31(–augusztus 2.) Adony

A királyi sereg Ercsiből Adonyra történő vonulásának időpontját, mint előbb említettem, nem ismerjük, ami biztos, hogy július 31-én már a településen tartózkodtak. E napról Lajos királynak három levelét ismerjük, amelyek közül kettő a horvát és a szlavón rendekhez,³³ egy pedig Battyányi Ferenc bánhoz szólt. Ez utóbbiban arról írt a király, hogy „már régóta elindultunk, s folytatjuk utunkat Tolna felé s még azon is túl, hogy megállapodjunk, majd ahol kell. ... Azt kívánjuk ezenkívül, hogy a jobbágyoknak nem egyötöde, hanem fele keljen fel, s hogy ez minél előbb megtörténhessék, hordozzátok körül a véres kardot.”³⁴ Ugyancsak problémás az Adony és Paks közötti útvonal megállóinak időbeli elhelyezése, mivel nincsenek napi dátumot tartalmazó forrásaink, így közvetett adataink alapján annyi állítható, hogy – amint az II. Lajos király augusztus 5-i levelében is szerepel³⁵ – az egyes táborhelyek között csupán néhány nap telt el.

Augusztus (2–3.) Pentele (ma Dunaújváros)

Az uralkodó itteni táborozására ismét csak a kancellár munkájából van adatunk. II. Lajos király Adonyból – talán augusztus 2-án – a 19 km-re fekvő „Pentelére ment, amely hely csakúgy, mint Eszékről mondtuk, valami régi római gyarmat maradványait őrzi, itt várt minket az erdélyi vajda üzenetével Basy György.”³⁶

Augusztus (3–4.) (Duna)földvár

„A király – írta Brodarics –, miután Basy Györgytől mindezt megtudta, onnan ugyanazon a reggelen, amelyen Basy előadta ura üzenetét, Földvárra vonult (így hívjuk a Duna e partjára települt városkát), ott Györgyöt a tanácsba idézve, meghagyta, hogy éjt nappá téve iparkodjék a vajdához.”³⁷ A kancellár munkája alapján nem teljesen világos, hogy mikor várt rájuk a vajda küldötte: az időrendből inkább az következik, hogy augusztus 3-án este volt a találkozó és másnap reggel mentek tovább. Az kevésbé valószínű, hogy reggel érkeztek Pentelére, és onnan még rögtön továbbindultak volna a szintén 19 km-re lévő Földvárra, összesen 38 km-t megtéve aznap.

³³ II. Lajos király oklt. 1639–1640. sz.

³⁴ II. Lajos király oklt. 1641. sz.; Örök Mohács 102. Ford. BARTONIEK Emma. Ugyanerről írt a rendeknek szóló levelében is: II. Lajos király oklt. 1639. sz.

³⁵ II. Lajos király oklt. 1643. sz. „*a napokban azt írtuk és parancsoltuk neked Adonyból*” Örök Mohács 107. Ford. BARTONIEK Emma.

³⁶ Örök Mohács 308. Ford. KULCSÁR Péter.

³⁷ Örök Mohács 309. Ford. KULCSÁR Péter.

Augusztus (4–)6. Paks, táborban / Paks mezővárosban

A következő táborn a Dunaföldvártól 25 km-re fekvő, a Paksi család névadó birtokán, Pakson verték fel. A településre valószínűleg augusztus 4-én az esti órákban érkezhettek meg. Brodarics István közlése szerint „a király pedig meghallván Péterváradja elfoglalását, arról a helyről, melyről fentebb beszéltünk, a Duna-parton Pakshoz, majd itt két napig időzve – és ez az Úr színéváltozásának szentelt nap (azaz 6-a – kieg. C. T. N.) volt –, Tolnára ment.”³⁸ Augusztus 5-i kelettel négy olyan levél is fennmaradt, amelyeket Lajos királyhoz tudunk kötni (három levélen a király saját kezű aláírása is szerepel). Az egyikben Burgio pápai követet értesítette arról, hogy a Balczar Epistrensis parancsnoksága alatti – a Szentatya segélyéből felfogadott – gyalogosokat Sárkány Ambrus kapitánysága alá osztotta be, és elküldte őket Tomori Pál kalocsai érsekhez.³⁹ Ugyanezen a napon egy királyi rendeletet is szétküldtek Paksról, amelyben arról tájékoztatta az uralkodó az ország lakosságát, különösen a vámszedőket, hogy a hadsereg ellátására hozott fegyverek, hadi dolgok és élelmiszerek, illetve az azokat fuvarozó személyek mentesek minden vámfizetés alól.⁴⁰ Ezenkívül egy aulikust Battyányi Ferenc dalmát–horvát–szlavón bánhoz szalajtott nem részletezett üzenetével, egyúttal meghagyva a bánnak, hogy a bánszágban – hasonlóképpen mint Magyarországon és Erdélyben – ne csak a jobbágyok felét, hanem az összeset, azaz fejenként szólítsa fegyverbe.⁴¹ Negyedik fennmaradt levele szintén egy általános parancslevél, amellyel az erdélyi egyháziaknak hagyta meg, hogy a hozzájuk küldött Szeremlényi Ferenc⁴² erdélyi prépost és vingárti Horváth Gáspár királyi asztalnokmester (1526–?)⁴³ által megüzent rendelkezését tartsák be.⁴⁴

Augusztus 6–13. Tolna mezőváros melletti tábor / Tolna mezőváros

Lajos király és csapata augusztus 6-án indult tovább Paksról a mintegy 23 km-re lévő Tolnára. A mezőváros környezete sokak számára ismerős lehetett, mivel korábban többször tartottak a településen hadjárat közepette országgyűlést (1463, 1501, 1518),⁴⁵ illetve az 1521. évi nándorfehérvári hadjárat alkalmával is Tolnán

³⁸ Örök Mohács 310. Ford. KULCSÁR Péter.

³⁹ II. Lajos király oklt. 1644. sz.

⁴⁰ II. Lajos király oklt. 1642. sz.

⁴¹ II. Lajos király oklt. 1643. sz.

⁴² C. TÓTH 2016, 22.

⁴³ Arch. 1458–1526. I. 117.

⁴⁴ II. Lajos király oklt. 1645. sz.

⁴⁵ C. TÓTH 2009, 1457.

keresztül vonultak Mohácsra.⁴⁶ A nagyjából félúton fekvő (Duna)szentgyörgy faluból Brodarics István kancellár levelet írt Mária királynénak,⁴⁷ amiben egyrészt csodálkozással vegyes neheztelésének adott hangot mert a király továbbra is velük tart (nem is tehetett volna mást): „Én nem tanácsolhattam, s nem tanácsolhatok mást, mint hogy a királyi Felség induljon Tolnára, ne vádolhassák azzal, amivel – Fenséged tudja – megvádolták. Ha rám hallgat, tovább nem megy, legfeljebb abban az irányban, amelyet Macedóniai úr útján ajánlottam. Higgye el azonban Fenséged, már minden késő, s bármit mondunk, végső veszélyben forgunk. Semmit sem fogok elmulasztani, ha tehetek valamit. Nagy bajom azonban, hogy senki sincsen, aki támogasson, s aki velem egy véleményen lenne. Csodálkoznék Fenséged, ha itt lenne, az embereink javaslatain. Mind azt hiszi, szárnyak nélkül is tud röpdülni. Engem beijedt gyávának neveznek, mert óvatosabban beszélek, s azt tanácsolom a királyi Felségnek és nekik maguknak is, hogy óvatosság legyenek. Bár ne lenne okom az ijedségre. Igazán nem magamat félttem, hanem a királyt és az országot, de főleg a királyt, mert tudom, milyen veszélyek fenyegetik még a saját emberei felől is. Nem tételezhetem fel, hogy a mieink azért cselekszik azt, amit mívelnek, amikor a királyt ezeknek a veszélyeknek kiteszik, hogy szándékosan elpusztítsák őt. Azt hiszik, hogy így gyarapszik a tekintélye, s amit tesz, eredményesebb lesz.”⁴⁸

A levélben szereplő „úr” nem más, mint Macedóniai László pécsi kisprépost, király titkár és tanácsos, akinek küldetéséről Burgio pápai követ augusztus 5-i leveléből értesülhetünk, melyben arról írt, hogy „(a) király azt mondta nekem, hogy lemegy Tolnára, s megakadályozza, hogy a török a Dráván átkeljen, ha pedig ez nem sikerül, akkor Szlavóniába szeretne visszavonulni, mégpedig két okból. Először is mert Szlavóniában van a zágrábi püspök és a horvát bán, Batthyány Ferenc, kiket leghívebb embereinek tart, s mert itt kell a legkevesébé félnie alattvalói ármányaitól, másfelől pedig azért, mert e tartományban igen sok vára van neki is és Ferdinánd főhercegnek is. ... A király futárt – ez lehetett Macedóniai – küldött hozzám, nagy titokban közli velem menekülési tervét, s azt kéri, ajánljam Őszentségének, mert már nincs más reménye: segítse őt meg Őszentsége, amennyire csak lehet, s amint már eddig is tette. ... A királyné Őfelsége még Budán van, nem tudja magát elhatározni, hogy elutazzon, s én azt hiszem, akkor szeretne majd távozni, mikor már nemigen lehet.”⁴⁹

A királyné személyét érintő tanácskozásról Brodarics szintén beszámolt levelében Máriának: „(h)ogy Fenséged mit tegyen, erről is beszélt a jelenlétemben a királyi Felség az esztergomi érsek úrral. Semmiképpen nem szabad még Fenségednek megváltoztatnia a tartózkodási helyét. Attól tartunk, hogy Fenséged elutazása sok embert menekülésre készítetne. Ha valami bekövetkeznék, amitől

⁴⁶ 1521. augusztus 22. és szeptember 7. között táboroztak Tolnán (II. Lajos király oklt. 187–196. sz.).

⁴⁷ Brodericus: Epistolae 141–142. („*Ex Sancto Georgio prope Tholnam.*”)

⁴⁸ Örök Mohács 109. Ford. KAPITÁNYFfy István.

⁴⁹ Örök Mohács 105. Ford. BARTONIEK Emma.

Isten óvjon, a királyi Felség – úgymond éjt nappallá téve – azonnal értesíti Fenségedet, hogy mit tegyen.”⁵⁰

A király és egyre gyarapodó serege – a korábban kijelölt gyülekező helyre⁵¹ – Tolna mezővárosba még augusztus 6-án a délutáni órákban megérkezhetett. Minderről Burgio követ már e napi levelében beszámolt: „(a) király felsége Tolnában van, ettől a vártól (azaz Budától – kieg. C. T. N.) tizenhat magyar mérföldre, itt tartanak seregszemlét, vagyis gyülekezót. ... Úgy tartják, hogy mindenkit behívnak a táborba. A mondott Tolnában hozták ezt a döntést, mert mindenképpen ebben a hónapban dűlőre jutnak.”⁵² (Az információit – talán nem tévedünk nagyot, ha azt feltételezzük, hogy – Brodarics István kancellár e napi leveléből, illetve Mária királynétól szerezte. Valószínűleg a Buda és a király aktuális tartózkodási helye között napi szintű futárszolgálat működött.)

A tolnai táborban történetekre vonatkozóan viszonylag bőséges információval rendelkezünk. Brodarics István kancellár arról írt, hogy „(a) Tolnára érkező királlyal azok társaságában, akik néhányan már odagyülekeztek, a nádorispán jött szembe, aki addigra a második táborhelyről, amit – mint mondtuk – Ercsiben ütöttünk fel, Tolnára küldetett előre. Míg a király Tolnán tartózkodott, mind az innenső, mind a túlsó Magyarország szinte minden részéből és tartományából, amiket megyéknek hívunk, számosan jöttek össze. ... Megérkezett György szepesi gróf is háromszáz vagy valamivel több nehéz- és könnyűfegyverzetű lovaggal és körülbelül ezerkétszáz gyaloggal; ott volt a ciprusi Karthágói Hannibál is ezerháromszáz, pápai zsoldon fogadott gyalogossal; jöttek más pápai gyalogoscsoportok is, melyek mindösszesen négyezer, fegyverrel és katonai erővel kiválóan felszerelt gyalogost tettek ki. És e tömegből a többi gyalogost mindenben, amivel ez a fegyvernem dicsekedhet, messze megelőzte a kitűnő és elsősorban épp e célra szerződtetett táborverő, a lengyel Gnoienski vezérletével ezerötszáz lengyel. Épp ez idő tájt érkezett meg a püspökök közül is néhány, Várdai Pál egri, Perényi Ferenc váradi, és több más püspök meg világi. Amíg Tolnán voltunk, szinte naponta szorgalmasan folyt a tanácskozás az állandóan ülésező szenátusban az ország dolgáról”.⁵³ Ezzel szemben a Budán tartózkodó pápai követ, Burgio augusztus 13-i levelében meglehetősen pesszimistán nyilatkozott az ügyekről: „Őfelsége most Tolnán van, de számtalan parancsaival sem tudta egész mostanig táborába gyűjteni az ország nemességét. Igaz, hogy egyesek eljöttek, és most ott vannak Tolna körül, de minden katonai rend nélkül, egyik az egyik, másik a másik szomszédos faluban tartózkodik. Őfelségének azt a tanácsot adták, hogy üssön tábort a mezőn, s ezért elrendelték, hogy a katonák jelenjenek ott meg, de végre is oly kevés ember gyűlt egybe, hogy Őfelsége nem mehetett ki, s most Tolnán várakozik”.⁵⁴

⁵⁰ Örök Mohács 110. Ford. KAPITÁNYFÉ István.

⁵¹ II. Lajos király oklt. 1534. sz. A kérdéskörre lásd KUBINYI 2007, 185–188. (A kérdésben ma már árnyaltabb állásponton vagyunk.)

⁵² Örök Mohács 108. Ford. SZOVÁK Márton.

⁵³ Örök Mohács 310. Ford. KULCSÁR Péter.

⁵⁴ Örök Mohács 112. Ford. BARTONIEK Emma.

A szorgalmasan ülésező királyi tanácsban több döntés született: egyfelől katonákat küldtek a Drávához, amint arról Burgio előbb idézett augusztus 13-i levelében szintén beszámolt: „Őfelsége Tolnáról Sárkány Ambrust küldte le Eszékre, hogy a várat védje, s megakadályozza, hogy a török a Dráván hidat verjen; katonaságul a pápai gyalogosok egy részét rendelte melléje. Leküldte Őfelsége Báthori István nádort is egypár úrral, bandériumaikkal s megyei katonasággal”.⁵⁵ Az ekkor történt vitákról hat nappal későbbi leveléből értesülünk, e szerint „a király elrendelte, hogy az urak közül néhányan menjenek Eszék felé, s parancsát többször, mégpedig igen szigorúan megismételte, de az urak húzódoztak. Végre hajlandóknak mutatkoztak az indulásra, de előbb a szolgálatukban álló nemesekkel valóságos országgyűlést tartottak, mint a Rákoson szokták. S ez az országgyűlés aztán a nemesek nevében, megbízottak útján megkérdezte a Felségtől, vajon szándékszik-e ő is megvívni a törökkel vagy sem, s miért nem akar ő is előnyomulni Eszékre? Tudtára adták, hogy ha ő nem megy, akkor a nemesek és urak sem törődnek többé az országgal, hanem majd ők is csak magukról fognak gondoskodni, s hogy egyáltalán nem méltó dolog, hogy mikor a szultán is személyesen van jelen a táborban, akkor a magyar király ne legyen ott. A király azt felelte, hogy kész élni-halni nemeseivel, s még aznap kihirdettette, hogy az egész katonaság gyűljön össze, mert a Bába melletti síkon tábort akar ütni. Másnap el is indult oda ezzel a feltett szándékkal.”⁵⁶ A tanácskozásokon személyesen jelenlévő Brodarics István részletebben beszámolt ezen utóbbi eseményről „(m)ikor őt Mohács felé haladtában a többiek, akiket vele küldtek, követni vonakodtak, mint mondtuk, privilégiumaikkal hozakodva elő, a király az állandó tanácsülésen, ahol erről folyt a szó, hirtelen haragra gerjedvén, »Látom én – úgymond –, hogy ki-ki saját mentességét és üdvét az én fejemre hárítja a magáéről (mert úgy idézzük a király szavait, ahogy elhangzottak). Személyemet és fejemet azért hoztam e veszedelembe, hogy ez országért és a ti javatokért a sors minden fenyegetésének kitegyem. Nehogy tehát legyen valaki, aki saját tunyaságára bennem legcsekélyebb mentességet is talál, és hogy ne lehessen nekem bármit is felróni, holnap a nagy Isten segítségével személyesen megyek veletek oda, ahová mások nélkülüm menni vonakodnak.« Sokak tetszésére, de minden jelenlevő bámulatára így szólván, megparancsolta, hogy másnap indulót fújjanak, miközben egyesek, akik jól tudták, micsoda veszedelem következhet ebből, hiába rosszallták az efféle indulást.”⁵⁷

A szlavóniai birtokosoknak (vagy legalábbis egy részüknek) viszont, így például Kanizsai László özvegyének és velikei udvarbírájának is, megparancsolták, hogy csapataikat a bánhoz küldjék a tartomány védelmére.⁵⁸ Ugyanakkor a király

⁵⁵ Örök Mohács 113. Ford. BARTONIEK Emma. Vö. C. TÓTH 2024a.

⁵⁶ Örök Mohács 118. Ford. BARTONIEK Emma.

⁵⁷ Örök Mohács 311. Ford. KULCSÁR Péter.

⁵⁸ II. Lajos király oklt. 1647. sz. (1526. aug. 12.)

meghagyta udvari familiárisainak, szentléleki Kasztellánfi Jánosnak és buzsinai Keglevics Péternek, hogy – akár elindultak már, akár nem – csapataikkal szintén Szlavónia védelmére maradjanak és vezessék azokat a Battyányi Ferenc bánhoz.⁵⁹ A harmadik intézkedés pedig a pozsonyi „hajózárlatot” érintette: valamikor korábban elrendelték, hogy a Pozsonyba érkező hajókat foglalják le, mivel szükség lehet rájuk az oszmánok ellen vívott vízi ütközetben. A feladattal a király Szentgyörgyi és Bazini Ferenc és Farkas grófokat bízta meg. Ám időközben kiderült, hogy már elegendő hajó gyűlt össze e célra, így az uralkodó érvénytelenítette a rendelkezést, egyúttal a hajókat visszaadatta gazdáiknak, valamint a grófokat táborba szólította.⁶⁰ A Pozsony városához szóló másik e napi levélből azonban az is kiderül, hogy nem minden hajót kellett visszaszolgáltatni, mivel elrendelte a pozsonyiaknak, hogy az addig lefoglalt és náluk lévő hajókon küldjenek hozzá élelmet.⁶¹

Még az e napok történéseihez kapcsolódik, hogy Lajos király „hivatalos igazolást” állított ki Turzó Elek királyi kamarás- és tárnokmester, kincstartó részére a mohácsi hadjáratról való távolmaradásra. Az indokokat a király az utókor szerencséjére levelében is részletezte. Egyfelől tekintettel arra, hogy Turzó Eleket Budán hagyta felesége, Mária királyné mellett, hogy mindenben segítségére legyen, illetve, ha úgy alakulna a helyzet, csapataival az ország felső részeire kísérje. Másfelől pedig a kincstartó saját kérésére kapta az igazolást: Turzó Elek ugyanis attól félt, hogy ellenségei e megbízatása – és ennek következtében az országos hadjáratról való távolmaradása – miatt gyávasággal vádolják meg.⁶² Minden bizonnyal az előbbi feladatához kapcsolódóan, mivel az teljes embert kívánt, a király e napokban felmentette a kincstartóság alól is, és a korábbi kincstartót, Dóci Jánost nevezte ki.⁶³ (Először augusztus 16-án szerepel e minőségében.)⁶⁴

Augusztus 14–15. Szekszárd

Az itteni táborozásról csak Brodarics István kancellár munkája tájékoztat: „(m)ásnap tehát Tolnárról elindulva, a Szűzanya mennybemenetele napjának előestéjén Szekszárdra, innen kétszeri táborveréssel Bátára jutottunk.”⁶⁵ Kérdés, hogy hol voltak ezek a táborhelyek, mivel a Szekszárd és Bata közötti szakaszból csupán egy állomásra, a kesztölcire vannak adatok. Az elpusztult település helyén álló,

⁵⁹ II. Lajos király oklt. 1648–1649. sz. (1526. aug. 13.)

⁶⁰ II. Lajos király oklt. 1650. sz. (1526. aug. 13.)

⁶¹ II. Lajos király oklt. 1652. sz.

⁶² II. Lajos király oklt. 1646. sz. (aug. 10.)

⁶³ Arch. 1458–1526. I. 135.

⁶⁴ II. Lajos király oklt. 1654. sz.

⁶⁵ Örök Mohács 311. Ford. KULCSÁR Péter.

ma Várdombnak ⁶⁶ nevezett falu 14 km-re van az elindulás helyétől – Szekszárdtól –, és Bátáig további 16 km volt az út hossza. Ugyanakkor augusztus 16-án a király már Bátán volt, így mindösszesen egyetlen éjszaka marad „szabadon”. Éppen ezért felmerülhet, hogy a Kesztlőc és Bata között majdnem félúton fekvő Bata-széken is megpihentek, de – Brodarics emlékezetével szemben – ott tábornak nem vertek, hanem csak pihenőt tartottak, majd folytatták útjukat Bátára. (A „pihenőhelyet” nem vettük fel a táborozási helyek közé.)

Augusztus 15–16. a kesztölci táborban (ma Várdomb település)

A szekszárdi táborozásról tudottak alapján a királyi sereg augusztus 15-én a dombok alján fekvő Kesztlőcön töltötte az éjszakát, ahonnan másnap reggel indulhatott tovább Bata felé. Augusztus 16-án a király innen írt levelet Battyányi Ferenc bánnak, amelyben egyrészt tájékoztatta arról, hogy úton van Bátára, és aznap már ott fog tábornak verni, ahol két vagy három nap alatt összegyűjti az egész ország fegyveres erejét, és oda megy, ahová szükséges lesz. Másrészt megparancsolta neki, hogy minél gyorsabban a lehető legnagyobb sereggel vonuljon hozzá Szlavóniából, és kérte, hogy kölcsönösen tájékoztassák egymást a dolgok állásáról (az egyik ilyen – amint a későbbiekből kiderült – „kapcsolattartó” Pogány Zsigmond volt). Utóirat gyanánt még saját kézzel Lajos hozzátette: az ellenség megszállta Eszéket, talán már hidat is vert. ⁶⁷ A másik itt keltezett levelével Kassa városát tájékoztatta a fentebb már említett kincstartói tisztségben történt változásról: a város Dóci János kincstartó utasításainak engedelmeskedjen. ⁶⁸

Augusztus 16–(20/21.) a bái táborban / Bata

Ha hiszünk – miért ne tennénk? – Lajos király e napon Kesztlőcön kelt levelének, akkor az estét a királyi sereg már Bátán töltötte. A királyt talán az ottani, a Szent Vér ereklyét őrző Szent Mihály és Krisztus teste kolostorban ⁶⁹ szállásolták el. A következő napon futott be Tomori Pál kalocsa-bácsi érsek, az Alsó részek főkapitánya is, akinek megérkezése után rögtön megkezdődtek a tanácskozások. Ezek olyan intenzívek voltak, hogy Majlát István királyi sáfárnak Bornemissza

⁶⁶ Vö. SZABÓ et al. 2007, 147: „Várdomb–Sárpilisi elágazónál az 56. számú főút egy alig érzékelhető, az egykori mocsárvilágba mintegy 250 méterre félszigetszerűen benyúló, több hektárra kiterjedő, lapos domb nyugati szélén halad keresztül.”

⁶⁷ II. Lajos király oklt. 1653. sz. Örök Mohács 117. Ford. BARTONIEK Emma.

⁶⁸ II. Lajos király oklt. 1654. sz.

⁶⁹ SÜMEGI 2009, 504–513.

János pozsonyi ispánhoz szóló levele szerint a főkapitánynak arra sem volt ideje, hogy levelet írjon Bornemisszának ⁷⁰ (Majlát egyúttal közvetítette a király parancsát is, amely szerint a pozsonyi ispán siessen a táborába).

Az uralkodónak augusztus 18-ról és 19-ről maradtak fenn levelei a bátai tartózkodása idejéből, ezek egyik része hadjárattal kapcsolatos információkat tartalmaz: augusztus 18-i, Battyányi Ferenc bánhoz szóló újabb levelében a bán által visszaküldött Pogány Zsigmond révén arról tájékoztatta, hogy a királyi tanács és mindenki, aki jelen van mellette, úgy döntött, hogy Ferenc bán a teljes szlavóniai sereggel jöjjön hozzájuk a táborba. ⁷¹ (A forráspusztulás mértékének nagyságára, illetve a királyi táborban összegyűlő, és az egyéb helyeken lévő csapatok közötti információáramlás mértékére fontos támpont nyújtanak Lajos király levelei a bánhoz – amelyek a Batthyány család levéltárosainak köszönhetően napjainkig megőrződtek –, valamint Burgio pápai követ levelei Rómába. E levelek alapján teljesen egyértelmű, hogy a különböző személyek napi kapcsolatban álltak egymással, és kölcsönösen mindenről beszámolhattak. Jellemző, hogy míg a király bánhoz szóló leveleit ma is ismerjük (legalábbis sokat közülük), addig a bánnak a királyhoz szóló írásai közül egy sem maradt korunkra, ami a mohácsi tábor pusztulásának fényében korántsem meglepő. Ennél viszont sokkal figyelemre méltóbb, hogy egyetlen királyi levelet sem ismerünk, amely Szapolyai János erdélyi vajdához, Tomori Pál érsek-főkapitányhoz vagy Frangepán Kristófhhoz szólna.

Érdekes információt őrzött meg az egyik augusztus 19-i királyi parancslevél, amelyet Polyánkai Péter kancelláriai jegyző személyesen eszközölt ki egy jobbágytelek iktatása tárgyában. Az oklevél alapján biztosak lehetünk benne, hogy a jegyző szintén jelen volt Bátán, és nagy valószínűséggel a budai elindulás óta részt vett a kancelláriai munkában. ⁷² (Könnyen lehetséges, hogy a király bánhoz szóló levelei az ő keze írását őrizték meg számunkra). A fentiekén túl maradtak még fenn a királytól a bányavárosi zavargások, ⁷³ illetve a besztercebányai kamarában történt sikkasztás kivizsgálása ⁷⁴ ügyében kiküldött levelek.

Visszatérve a bátai hétköznapiakra, az akkor történetekre továbbra is Burgio követ és Brodarics kancellár a legfőbb forrásunk. A tanácskozásokon a jelek szerint az egyik legfontosabb kérdés a sereg fővezérének a kiválasztása volt, aki – természetesen – a király névleges főparancsnoksága alatt levezényli a csatát. Az események után pár nappal, augusztus 25-én a pápai követ így írt erről: „(a) kalocsai érsek már megérkezett a király táborába, és Szapolyai Györggyel, a vajda öccsével együtt őt nevezték ki a sereg fővezérévé. Ebben mindenki egyetértett, s min-

⁷⁰ „dominus reverendissimus Colocensis hodie venit ad regiam maiestatem, qui etiam libentissimo animo scribebat ad dominationem vestram magnificam, sed ex consilio exire non potuit” – MNL OL DL 47684. (Majlát István 1526. aug. 17-i levele.) – Tomori megérkezéséről Burgio követ aug. 25-i levelében számolt be. Örök Mohács 122. Ford. BARTONIEK Emma.

⁷¹ II. Lajos király oklt. 1655. sz.

⁷² II. Lajos király oklt. 1657. sz. Személyére lásd BÓNIS 1971, 332–333.

⁷³ II. Lajos király oklt. 1656. sz. (aug. 18.)

⁷⁴ II. Lajos király oklt. 1659. sz. (aug. 19.)

denki ezt tartotta a leghelyesebbnek. De aztán Tomori és Perényi Péter közt valami szóváltás támadt, aminek a vége az lett, hogy mindkét fővezér lemondott, s csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudták őket rávenni, hogy ezt a tisztet mégis elfogadják.”⁷⁵ Mindezt Brodarics István históriájában így örökítette meg: „(m)ikor így valamennyien összejöttek Bátán, és az idő sürgetni látszott azt, aminek elmaradása már eddig is súlyos nehézségeket és alkalmatlanságot okozott, hogy tudniillik valakit vezérként állítsanak a sereg élére, a király, mikor mindenkinek a lelkét és szándékait először egyenként, titokban kikémlelvén úgy látta, hogy a legnagyobb rész akarata a szerzetes felé hajlik, György szepesi gróffal, a vajda fivérével együtt őt hirdette ki az egész hadsereg vezéréként, nem úgy azonban, hogy ezt a döntést, elsősorban a szerzetes kinevezését, mindenki helyeselte volna, sőt néhányan eléggé nehezményezték ezt, bár később mégis úgy láttuk, hogy a vezérek utasításait ezek követték a legengedelmesebben. Tomori azonban, amikor észrevette, hogy a király akarata felé irányul, és egyedül neki kellene elvállalnia a sereg vezetésének gondját, sokáig és erősen tiltakozott, hol szerzetesi fogadalmát, hol tapasztalatlanságát és erőinek ily nagy teher viselésére való elégtelenségét hajtogatva, mondogatta, hogy van a királyi Felségnek sok híres, nemzetes, világi rendű embere, akihez e tisztség sokkal jobban illenék, megnevezte a jelenlevő nádorispánt meg a távollevő vajdát – mindkettő jeles hadakban forgott, és vezérlésben Magyarország minden fiánál tapasztaltabb –, rajtuk kívül György gróft és Perényi Pétert, kik, ha ifjak is, mégsem nélkülözik a tehetséget és a hadviselésre az övénél sokkal alkalmasabb kíséretet, ő maga semmiképp sem felel meg ekkora feladatnak, hiszen olyan háborút, amilyen most Ófelsége előtt áll, még csak látni sem látott soha, s el nem vállalja ezt a terhet semmiképpen, még ha a király fejét véteti is. Ilyeneket és efféléket mondogatott nyíltan is meg a titkos királyi megbeszéléseken is, hiába, a király csak őt hirdette ki hadvezérként. Mellé adta, mint mondtuk, György gróft, a vajda fivérét, aki maga is soká kapálózott e hivatal ellen, végül azzal a föltétellel egyezett bele, hogy társa senki más, csak Pál fráter legyen (így nevezte őt), és hogy, amint testvére megérkezik, szabad legyen neki ezt a tisztet tüstént letenni. Erre azért is könnyen kapott engedélyt, mert már sokkal korábban határozatba ment, hogy Tomori Pállal és Kristóf gróffal együtt a vajda legyen e hadjárat vezére, mivel Zólyomi Miklós gróf (azaz Niklas von Salm – C. T. N.) rossz egészségi állapotával kimentette magát.”⁷⁶ A tanácskozások eredményeképpen végül a távol lévő Szapolyai János vajda helyett – annak megérkezéséig – testvérét, Szapolyai György gróft, Frangepán Kristóf gróft (aki szintén nem érkezett meg) és Tomori Pál főkapitányt nevezték ki a sereg fővezéreivé.⁷⁷

A bátai táborozás végét nem tudjuk pontosan, augusztus 19-én még biztosan mindenki ott volt, viszont 21-én a királyt és kisebb kíséretét már a következő állomáshelyen találjuk. A sereg azonban folytatta útját Mohács felé.

⁷⁵ Örök Mohács 122. Ford. BARTONIEK Emma.

⁷⁶ Örök Mohács 311–312. Ford. KULCSÁR Péter.

⁷⁷ Minderre lásd B. SZABÓ 2015, 59–64.

Augusztus (20)/21–(23.) Macedónújfalú / az újfalui tábor / Újfalú

Brodarics István leírása szerint „(a) király mindaddig kevesedmagával a Bába és Mohács közt fekvő Macedónújfaluban tartózkodott nem kis veszélynek kitéve, ha az onnan nem messze levő ellenség tudomást szerezhetett volna a királyi kíséret csekélységéről, ám a sors a király végzetét arra az időre tartotta fenn, amikor nagyobb dicsőséggel esik el a hazáért.”⁷⁸ A kancellárnál szereplő Macedónújfalú, illetve az oklevelekben emlegetett Újfalú azonos lehet a mai Palotabozsokkal.⁷⁹ Bába és a tőle nyugatra fekvő Palotabozsok közötti távolság körülbelül 10 km, így a királynak ez az út alig fél napos lovaglást jelentett. A katonák – mint volt róla szó – továbbhaladtak Mohács mezőváros felé, hogy aztán az attól délre elterülő síkon (valahol a mai 56-os út mentén) táborozzanak le. A mintegy 24 km-es utat egy nap alatt megtehették.⁸⁰ II. Lajosnak augusztus 21-ről Battyányi bánhoz szóló levelét ismerjük (azonnal jöjjön hozzá csapataival),⁸¹ 22-ről pedig Selmezbánya város tanácsának adott parancsot, hogy a selmeciek kötelesek a Fuggerektől felvett hiteleket visszafizetni.⁸²

A királyi kitérő oka talán az lehetett, hogy még nem érkezett meg II. Lajos király „pogyása”, azaz sátra és más, a mezei táborozáshoz szükséges holmija Budáról – mindezt utóbb Brodarics annak okaként említette, hogy a király miért nem a mohácsi mezőn, hanem a pécsi püspök mezővárosi kúriájában⁸³ éjszakázott.⁸⁴ Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az eddigi táborhelyeken mindig valamilyen épületben szállásolták el az uralkodót: Érden tudjuk, hogy Sárkány Ambrus udvarházában lakott, Tökölön valószínűleg a királynéi udvarházban, Ercsin talán

⁷⁹ A település lokalizálására lásd Varga Szabolcs munkáját: „Ugyancsak említésre méltó Istvánffy az azon megjegyzése, mely szerint a király Macedóniai Miklós Újfaluban lévő házában szállt meg a csata előtti napokban. Brodarics ezt csak a Macedóniai birtokaként említette, és a propalatinus által közölt plusz információk alapján valószínű, hogy ez a domus a Macedóniaiak Bozsok (ma Palotabozsok) határában álló kúriájára vonatkozik.” VARGA 2022, 63. Az azonosításra részletesen lásd VARGA 2018, 80–81. Ezen azonosítással szemben Pánya István és Jankó Annamária tanulmányukban az I. katonai felmérés eredeti lapjain szereplő feljegyzések alapján a középkori Bár faluhoz (Magyarország a középkor végén, pontkód IBAR126), Dunaszekcsőtől délre a Duna mellé helyezték Újfalut (PÁNYA–JANKÓ 2025, 225–226.). Ezzel azonban az a probléma, hogy a környék nem a Macedóniai, hanem Bári család birtokához tartozott, és egyelőre semmi nem bizonyítja azt, hogy Brodarics István tévedett volna a királyi szálláshely leírása során a tulajdonos személyében.

⁸⁰ Vö. „Ezek tehát így megtörténvén (ti. a vezérek kinevezése – C. T. N.), a vezérek a Mohács városkához közeli táborhely elfoglalására indultak.” Örök Mohács 312. Ford. KULCSÁR Péter.

⁸¹ II. Lajos király oklt. 1660. sz.

⁸² II. Lajos király oklt. 1661. sz.

⁸³ A mezőváros történetére lásd KOSZTA 1993 (Lajos ottani szállásáról nem írt).

⁸⁴ „A király ezért kora hajnalban a táborba jön, és mert a hajók, melyek a sátrakat és a számára szükséges egyéb tábori holmit szállították, még nem érkeztek meg Budáról” Örök Mohács 314. Ford. KULCSÁR Péter.

az ágostonos kolostorban,⁸⁵ míg Adonyban a kamicsáci Horvát család⁸⁶ házában aludhatott. Pentelén és Pakson a Paksi család,⁸⁷ Földváron a földvári apát⁸⁸ vendége lehetett. Tolnán – az egykori királynéi,⁸⁹ ekkor már – a fehérvári préposti udvarházban,⁹⁰ Szekszárdon és Bátán a bencés apátságban,⁹¹ Keszthelyen pedig a titeli prépost udvarházában⁹² éjszakázhatott.

Másik, egy fokkal fontosabb kérdés, hogy meddig élvezte a Macedóniai család vendégszeretetét? Brodarics István kancellárnál a birtok elhagyására vonatkozóan csak relatív időpontokat találunk, mint írta „(a)zonközben éjnek éjszakáján sebesen vágat a táborból az álomba merült királyhoz Podmaniczky Mihály, akit a főemberek küldtek, és biztos hírként jelenti, hogy a törökök császára a csapatok zömével már átkelt a Dráván, a többi nagy gyorsasággal szállítják, a csatát most már semmiképp sem lehet tovább halogatni, kéri az előkelők a királyi Felsőget, hogy minden késedelmeskedést odahagyva, a [mohácsi] táborba jöjjön hozzájuk az ellenséggel való ütközetről tanácskozandó. A király megértvén, amit Podmaniczky elmondott, összehívta azt a néhány tanácsost, aki mellette volt, töprengett, mi volna a teendő ebben az aggasztó és súlyos helyzetben.”⁹³ Nem sokkal alább pedig arról írt, hogy „(a) király ezért kora hajnalban a táborba jön, és mert a hajók, melyek a sátrakat és a számára szükséges egyéb tábori holmit szállították, még nem érkeztek meg Budáról, a püspök házában száll meg a városka szélén”.⁹⁴ A nap meghatározásában további két forrás lehet még segítségünkre, az egyik Lajos király augusztus 25-i Erdődi Simon zágrábi püspökhöz és Battyányi Ferenchez szóló levele (siessenek, mert amint megérkeztek, összecsapnak az ellenséggel), amelyet már Mohácson keltezett.⁹⁵ A másik Burgio pápai követ szintén e napi jelentése, amely szerint „Őfelsége Mohács falu mellett üttört táborn, az ellenségtől mindössze négy magyar mérföldnyire, de most már Őfelségét az ellenségtől nem választják el többé sem hegyek, sem folyók, sem erdők”.⁹⁶ Mindezek alapján a király augusztus 23-án éjjel hagyhatta el az újfalui szállását, és mintegy 15 km megtétele után még hajnalban érkezett meg Mohácsra.

⁸⁵ VIDA 2013, 190., MOSONYI 2024, 79.

⁸⁶ Magyarország a középkor végén, pontkód: 1FJ17.

⁸⁷ Magyarország a középkor végén, pontkód 2FJ20 és 1TO5.

⁸⁸ K. NÉMETH 2015, 61.

⁸⁹ A tolnavári uradalmat Borbála királyné még elnyerte urától, Zsigmond királytól (C. TÓTH 2019a, 53.), de Podjebrád Kunigunda/Katalin birtokai között 1461-ben már nem szerepel (C. TÓTH 2019b, 119.).

⁹⁰ TÍMÁR 1992, 58. (1444-től a fehérvári prépost tulajdonában lévőnek tartja a települést. A Jagelló-korban biztosan a fehérvári prépost birtokában volt, vö. Oláh-formulárium 150–152.)

⁹¹ HERVAY 2001, 481–482. (Báta), 513–514. (Szekszárd).

⁹² A társaskáptalannak a 15. század második felétől ismerjük kesztölci officialisait, akik időnként a birtokon is laktak, a birtok másik fele a bátaszéki apátságé volt (C. TÓTH 2024b, 12–14.).

⁹³ Örök Mohács 312–313. Ford. KULCSÁR Péter.

⁹⁴ Örök Mohács 314. Ford. KULCSÁR Péter.

⁹⁵ II. Lajos király oklt. 1662. sz.

⁹⁶ Örök Mohács 122.

Augusztus (24.) – 29. a mohácsi tábor

Mint láttuk a sereg – egyik fele – már napokkal korábban megérkezett a mohácsi mezőre, a király 24-én hajnalban szállt meg a pécsi püspök udvarházában, ahová előző este szintén áthívták a másik táborból Tomori Pál érsek-főkapitányt.⁹⁷ Majd az e napon megtartott tanácskozás – ennek lefolyásáról Brodarics ejtett szót⁹⁸ – után, Burgio követ augusztus 25-i jelentése szerint a király „előreküldte Tomorit tízezer emberrel, hogy tartóztassa fel kissé az ellenséget. Ófelsége a sereg többi részével pedig Mohácson maradt, s várja Batthyány bánt és csapatait.”⁹⁹ E napon „az én fejedelmemnek eö fölségének táborában” Drágfi János országbíró módosította korábbi végrendeletét,¹⁰⁰ amely közvetve ismét csak azt bizonyítja, hogy 24-én már a király is Mohácson volt.

A táborban uralkodó hangulatról is beszámolt a pápai követ, ezek szerint „(a) mieink jól tudják, hogy ha nem akarják elveszíteni országukat, akkor meg kell vívniuk a törökkel, vagy pedig át kell nekik engedniük Budát s Magyarországot. Ha a király még csak egy lépést vonul vissza, Budát már elvesztette. ... Miután levelemet lezártam, a királyné Ófelsége levelet kapott, melyben arról tudósítják, hogy már a szultán is átkelt a Dráván, s hogy a királynak nincsen meg az a huszonötezer embere, amelyet előbbi levelében kilátásba helyezett.”¹⁰¹ Végül a csata napjára összegyűlt a korábban kilátásba helyezett nagyságú sereg, mivel augusztus 25-e után Frangepán Kristóf és Szapolyai János csapatai kivételével mindenki megérkezett: „(a) csatát megelőző vasárnapon (aug. 26. – C. T. N.) Horvátország bánja is megjelent szépen fölszerelt csapattal,¹⁰² ... Másnap reggel (aug. 27. – C. T. N.), amikor a király a hadsorokat rendezte (mert e napon is azt hittük, hogy az ellenség csatába száll), megjött Erdődy Simon zágrábi püspök, és testvére, Erdődy Péter, ... mások is jöttek, sokan eme három nap alatt, elsősorban azok, akik a közelben tartózkodtak, köztük Móré Fülöp is, a pécsi püspök, és fivére, Móré László”.¹⁰³

⁹⁷ Örök Mohács 314. Ford. KULCSÁR Péter.

⁹⁸ „A király elé idéztetik tehát minden rend és nemzet valamennyi képviselője, ehhez a tanácskozáshoz csatlakoznak sokan a vitézi rendből is, a csehek és morvák közül is azok, akik a többieket megelőzték. Élénk vita folyik a tanáccsal és a katonai renddel, mi legyen a teendő, hiszen még senki sincs itt azok közül, akiket Erdélyből, Szlavóniából, Horvát- és Csehországból, Germániából várnak, és akik közül a legtöbbször közeli érkezésére biztos a remény, az ellenség viszont a közelben van, nem több, mint legföljebb két mérföldnyire a királyi tábortól, a csatát aligha engedi bármiképp is elodáznai; mit javasolnak, mit cselekedjék a király, áthelyezzék-e máshová a tábornak, hogy az ütközetet elhalasszák addig, míg megjönnek, akiket várnak, vagy kísértsék meg az ellenséggel a hadiszerencsét.” Örök Mohács 314. Ford. KULCSÁR Péter.

⁹⁹ Örök Mohács 123. Ford. BARTONIEK Emma.

¹⁰⁰ MNL OL DL 65220.

¹⁰¹ Örök Mohács 123. Ford. BARTONIEK Emma.

¹⁰² Örök Mohács 316. Ford. KULCSÁR Péter.

¹⁰³ Örök Mohács 316. Ford. KULCSÁR Péter.

Összegzés

A közel másfél hónapos út állomásai nem voltak ismeretlenek a király számára, mivel öt évvel korábban ugyanezen az útvonalon haladtak, noha korántsem olyan részletesen ismerjük azokat. 1521-ben július közepén indultak el Budáról,¹⁰⁴ először Tétény mezőváros mellett (július 16.–augusztus 1.),¹⁰⁵ utána Érden (augusztus 5–15.) táboroztak,¹⁰⁶ ahol a király minden bizonnyal akkor is Sárkány Ambrus vendégszeretetét élvezte. A következő ismert állomás Adony (augusztus 16.),¹⁰⁷ majd Tolna mezővárosa (augusztus 22.–szeptember 7.) volt,¹⁰⁸ innen Bátára mentek (szeptember 13–14.),¹⁰⁹ szeptember 19-től pedig az uralkodó mohácsi tartózkodása valószínűsíthető.¹¹⁰ Mint a dátumokból látható, a hadjáratra gyakorlatilag ugyanakkor indultak el, de míg 1521-ben mintegy két hónapot vett igénybe a lejutás Mohácsra, addig 1526-ban jelentősen kevesebbet, alig több mint egy hónapot. Ebben minden bizonnyal szerepet játszhatott, hogy 1521-ben az udvarban tudták, hogy Szülejmán szultán fő célja a déli határvédelem központi várának a megsemmisítése, ezzel szemben 1526-ban már nem volt ilyen hátráltató tényezője az oszmánok támadásának: Pétervárad és a többi vár elfoglalása ugyanis nem tartotta fenn annyi ideig a támadókat, ami elegendő időt biztosított volna a királynak a teljes haderő összevonására és – esetleg – a Dráváig történő levonulásra.

Ugyanakkor kérdés, hogy az 1521-ben Nándorfehérvár felmentésére, illetve 1526-ban az oszmánok Buda elfoglalására indított hada ellen vonuló királyi sereg miért a Duna jobb partján és miért nem az Alföldön keresztül vonult délre? Ennek oka valószínűleg az lehetett, hogy mindkét időpontban a magyar hadvezetés három helyen csoportosította erőit. 1521-ben az erdélyi vajda, Szapolyai János a saját és az erdélyi csapatokkal előbb Szászvárosnál (július 29.–augusztus 4.) táborozott, majd Kolozsváron, Lippán és a Bodrog megyei Vannán (a seregét itthagya) keresztül érkezett meg a bátai királyi táborba szeptember 13-án. A másik határvédelmi parancsnok, Bátori István temesi ispán és az Alsó részek főkapitánya pedig Bács megyében a péterváradi révet védve foglalt állást, ahonnan a király hívására ő is Bátára vagy Mohácsra ment.¹¹¹ A király vezette sereg pedig a Buda felé, a Duna folyó mellett vezető utat zárta el az oszmán támadás elől. 1526-ban nagyjából hasonló volt a helyzet, Szapolyai katonáival Erdélyt védte és Kolozsvárig (augusztus 24.) jutott,¹¹² Perényi Péter temesi ispán az adott területet, Tomori Pál kalocsa-bácsi érsek, az Alsó részek kapitánya a péterváradi, majd

¹⁰⁴ II. Lajos király oklt. 158. sz.

¹⁰⁵ II. Lajos király oklt. 159–175. sz.

¹⁰⁶ II. Lajos király oklt. 177–184. sz.

¹⁰⁷ II. Lajos király oklt. 186. sz.

¹⁰⁸ II. Lajos király oklt. 187–196. sz.

¹⁰⁹ II. Lajos király oklt. 197–199. sz.

¹¹⁰ II. Lajos király oklt. 200. sz.

¹¹¹ C. TÓTH 2012, 453.

¹¹² Szapolyai oklt. 531.

az eszéki révet védte, hogy aztán Perényivel együtt csatlakozzon a királyhoz. A király ekkor is a dunamenti utat használta.

A mohácsi út használata azonban korántsem volt olyan „bevett” gyakorlat, mint elsőre gondolnánk, korábbi királyaink ugyanis a jelenleg rendelkezésre álló adataink alapján a Buda–Mohács útvonalat meglehetősen ritkán használták. Zsigmond király három, Szerbia felé történő felvonulása alkalmával vezette seregét erre: 1389-ben a Buda (szeptember 12.) – Tolnavár (15.) – Mohács (19.) – Dráva folyó révje (21.),¹¹³ 1391-ben a Buda (augusztus 12.) – Szekcső (21.) – Pozsegavár (szeptember 1–6.),¹¹⁴ míg 1409-ben a Buda (április 20.) – Dömsöd (22.)¹¹⁵ – Mohács (május 1.)¹¹⁶ úton mentek, visszafelé pedig a Pozsegavár (július 1.) – Pécs (13.) – Bába (15.) – Buda (20.) útvonalon jöttek.¹¹⁷

Mátyás király két – esetleg három – alkalommal használta ezt az útvonalat: először 1464-ben Szrebernük és Zvornik várak ostromára a Buda (július 30.) – Paks (augusztus 4.) – Mohács (11.) úton vonult délre, majd átkelve a Duna túlsó partjára, Szondon (14.) táborozott le.¹¹⁸ 1475-ben Szabács vár ostromára előbb Budáról Szegedre (október 25–26.) ment, majd átkelve a Dunán Tolnán vert tábor (28–30.). Innen Mohácsra (november 5.), majd ismét átkelve a folyón, Bácsra (11.) érkezett.¹¹⁹ Még egy alkalmat vonhatunk be feltételesen a vizsgálatba: 1465-ben, amikor a király szintén a török ellen indult Szerbia felé, akkor a Buda (szeptember 9.) – Tétény (10.) – Szekszárd (18.) – Pécs (29.) útvonalat adják ki a források,¹²⁰ mohácsi tartózkodásra viszont nincsen adatunk, lehetséges, hogy Szekszárd után elhagyták a Duna vonalát és nyugatról kerülték meg a Mecsek hegységet.

Noha mint láttuk, nem a mohácsi út volt a szokványos útvonala a királyi seregnek, ugyanakkor ha jelentős fegyverzetet (ágyúkat, puskákat) és hadianyagot kellett egy seregnek magával vinnie (mint Mátyásnak 1464-ben és 1475-ben), akkor a vízi utak, jelen esetben a Duna folyó nélkülözhetetlenek voltak. 1521-ben és 1526-ban a védekezésre felvonuló három sereg közül létszámban egyértelműen a királyi lehetett a legnagyobb, és az utánpótlás, illetve a budai hadiszertárból a fegyverek leszállítása délre – amint arról közvetetten Brodarics István a király sátra kapcsán említést is tett – egyértelműen a Duna mellett vezető utat indokolta.

¹¹³ Itineraria 1382–1438. 62.

¹¹⁴ Itineraria 1382–1438. 64–65.

¹¹⁵ Leleszi oklt. 404/226. sz.

¹¹⁶ Itineraria 1382–1438. 89.

¹¹⁷ Itineraria 1382–1438. 89–90.

¹¹⁸ Itineraria 1458–1490. 76.

¹¹⁹ Itineraria 1458–1490. 103.

¹²⁰ Itineraria 1458–1490. 79.

Források és irodalom

Levéltári források

MNL = Magyar Nemzeti Levéltár
OL = Országos Levéltár
DF = Diplomatikai Fényképgyűjtemény
DL = Diplomatikai Levéltár

Irodalomjegyzék

Adattárak, forráskiadványok

- II. Lajos király oklt. = *II. Lajos király oklevelei és levelei 1521–1526. / Regesta litterarum et epistolarum Ludovici secundi regis Hungariae et Bohemiae ab anno 1521 ad annum 1526.* Szerk. és a mutatót összeállította C. TÓTH Norbert. A regesztákat kiadásra előkészítették C. TÓTH Norbert – CSIBA Balázs – GULYÁS László Szabolcs – KÁDAS István – KOVÁCS Viktória – KRUPPA Tamás – LAKATOS Bálint – NEUMANN Tibor – ORSÓS Julianna – PÉTERFI Bence – PITI Ferenc – SIMON Zsolt – SZOVÁK Márton – TUHÁRI Attila – VISEGRÁDI Renáta. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak) ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézet, Budapest, 2026.
- Arch. 1458–1526. I. = C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOS-FALVI Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók.* (Magyar történelmi emlékek. Adattárak), Budapest, 2016.
- Brodericus: Epistulae = Stephanus Brodericus: *Epistulae*. Edidit, introduxit et commentariis instruxit Petrus KASZA. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova, Tomus XVI) Argumentum – MOL, Budapest, 2012.
- Itineraria 1382–1438. = *Itineraria regum et reginarum (1382–1438)*. Összeállították ENGEL Pál és C. TÓTH Norbert. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1.) MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája, Budapest, 2005.
- Itineraria 1458–1490. = HORVÁTH Richárd: *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 12. – Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 2.) História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2011.
- Leleszi oklt. = C. TÓTH Norbert: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei, II. közlemény 1400–1410. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár II. kötetéhez) *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 48. (2006) 323–442.
- Magyarország a középkor végén = ENGEL Pál: *Magyarország a középkor végén (Digitális térkép a középkori Magyar Királyság településeiről 1383, 1439, 1498)*. Budapest, 2020.
- Mohács Magyarországa = *Mohács Magyarországa. Bárány György pápai követ jelentései*. Ford. BARTONIEK Emma. Magyar Irodalmi Társaság, Budapest, 1926.
- Oláh-formulárium = *Az Oláh-formulárium*. Szövegét bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi MIKÓ Gábor. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 20.) MTA Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, Budapest, 2025.

- Örök Mohács = *Örök Mohács: szövegek és értelmezések*. Szerk. B. SZABÓ János – FARKAS Gábor Farkas. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet.) Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020.
- Szapolyai oklt. = *A Szapolyai család oklevéltára. I. Levelek és oklevelek (1458–1526)*. Közread. NEUMANN Tibor. (Magyar történelmi emlékek. Oklevéltárak) MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2012.

Szakirodalom

- BOGDÁN 1978 = BOGDÁN István: *Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig*. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. Levéltártan és történelmi forrástudományok 3.) Akadémiai, Budapest, 1978.
- BÓNIS 1971 = BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Akadémiai, Budapest, 1971.
- BUZÁS 2013 = BUZÁS Gergely: Sárkány Ambrus érdi udvarháza. *Archaeologia – Altum Castrum Online. A Magyar Nemzeti Múzeum visegrádi Mátyás Király Múzeumának középkori régészeti online magazinja* 2013. 11. <https://real.mtak.hu/134159/1/buzas-gergely-erdi-kastely.pdf> (2025. december 3.)
- HERVAY 2001 = HERVAY F. Levente O.Cist.: A bencések és apátságok története a középkori Magyarországon. Történelmi katalógus. In: *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon*. Szerk. TAKÁCS Imre, Pannonhalma, 2001. 461–547.
- KOSZTA 1993 = KOSZTA László: Az Árpád-kori halászfalutól a püspöki mezővárosig. In: *Tanulmányok Mohács történetéből*. Szerk. ÓDOR Imre. Mohács, 1993. 11–48.
- KUBINYI 2007 = KUBINYI András: A mohácsi csata és előzményei. In: *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete*. (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára) Argumentum, Budapest, 2007. 156–195.
- MOSONYI 2024 = MOSONYI Viktor: Az ercsi bencés apátság történelmi és építészeti emlékei. Ercsi kőfaragványainak katalógusa. In: *Feldebrő, Dömös, Ercsi – Tanulmányok az Árpád-kori építészet köréből*. Szerk. TAKÁCS Imre. (Thesaurus Mediaevalis) Martin Opitz, Budapest, 2024. 77–114.
- K. NÉMETH 2015 = K. NÉMETH András: *A középkori Tolna megye templomai*. (2., javított, bővített kiadás). Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 2015.
- PÁNYA–JANKÓ 2025 = PÁNYA István – JANKÓ Annamária: A mohácsi csata emlékei az első katonai felmérés eredeti szelvényén. In: *Mohács: számvetés. Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról / Mohács: An Assessment. Studies on the Battle of Mohács (1526)*. Szerk. VARGA Szabolcs – KOVÁCS István. A szerk. munkatársa BENCZE Krisztina. Martin Opitz, Budapest, 2025. 219–238.
- SÜMEGI 2009 = SÜMEGI József: Búcsújárás és zárandoklat. In: *A Pécsi Egyházmegye története I–II. A középkor évszázadai (1009–1543)*. Szerk. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József. Fény Kiadó, Pécs 2009. I. 487–546.
- SZABÓ et al. 2007 = SZABÓ Géza – BÉKEFI Mónika – KIRÁLY Edit – CSÁNYI Viktor: Megelőző régészeti feltárás a Tolna megyei Keszthely középkori település területén I. (2007). *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* 40. (2018) 147–206.
- B. SZABÓ 2015 = B. SZABÓ János: Mohács. Régi kérdések – Új válaszok. *A Magyar Királyság hadserege az 1526. évi mohácsi csatában*. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum – , Budapest, 2015.

- SZEBELÉDI 2025 = SZEBELÉDI Zsolt: Szerémi György Mohács-képe. In: *Mohács: számvetés. Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról / Mohács: An Assessment. Studies on the Battle of Mohács (1526)*. Szerk. VARGA Szabolcs – KOVÁCS István. A szerk. munkatársa BENCZE Krisztina. Martin Opitz, Budapest, 2025. 417–426.
- TÍMÁR 1992 = TÍMÁR György: Tolnavár Mohács előtt. In: *Tolna mezőváros monográfiája*. Szerk. GLÓSZ József – V. KÁPOLNÁS Mária. Tolna város Önkormányzata, Tolna, 1992. 39–91.
- C. TÓTH 2009 = C. TÓTH Norbert: Az 1501. évi tolnai országgyűlés (Adatok a királyi adminisztráció működéséhez.) *Századok* 143. (2009) 1455–1481.
- C. TÓTH 2012 = C. TÓTH Norbert: Egy legenda nyomában. Szapolyai János és ecsedi Bátori István viszonya 1526 előtt. *Századok* 146. (2012) 443–463.
- C. TÓTH 2016 = C. TÓTH Norbert: Várdai Ferenc pályája az erdélyi püspöki szék elfoglalásáig. *Erdélyi Múzeum* 78. (2016) 1. szám 13–25.
- C. TÓTH 2019a = C. TÓTH Norbert: Szilágyi Erzsébet „udvara”. In: *Márvány, tárház, adomány. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. KÁDAS István – SKORKA Renáta – WEISZ Boglárka. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2019. 51–114.
- C. TÓTH 2019b = C. TÓTH Norbert: Mátyás király első felesége. In: *Királynék a középkori Magyarországon és Európában*. Szerk. SZOVÁK Kornél – ZSOLDOS Attila. (Közlemények Székesfehérvár történetéből) Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2019. 115–131.
- C. TÓTH 2024a = C. TÓTH Norbert: Bátori István nádor útja a mohácsi síkra. (Kísérlet az egyik parancsnok csata előtti tevékenységének feltárására) In: *Temetetlen Mohács. Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei. Unburied Mohács. New Research Results on the Battles of 1526 and 1687*. Szerk. VARGA Szabolcs, a szerk. munkatársa BENCZE Krisztina. Martin Opitz – Janus Pannonius Múzeum, Budapest, 2024. 205–211.
- C. TÓTH 2024b = C. TÓTH Norbert: Az Erdődi család felemelkedése. In: *Bakóc Tamás emlékezete. Tanulmányok halálának 500. évfordulójára*. Szerk. C. TÓTH Norbert és NEUMANN Tibor. (Bibliotheca Collegii Professorum Hungarorum, Classis Philosophica) MCA Collegium Professorum Hungarorum, Piliscsaba, 2024. 9–21.
- VARGA 2018 = VARGA Szabolcs: Genius loci. Az Istvánffy Baranyában. In: *„A magyar történet folytatója” Tanulmányok Istvánffy Miklósról*. Szerk. ÁCS Pál – TÓTH Gergely. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2018. 59–87.
- VARGA 2022 = VARGA Szabolcs: Brodarics István és Istvánffy Miklós mohácsi csatáról szóló leírásának összehasonlítása. In: *Mohács szimfónia. Tanulmányok a mohácsi csatával kapcsolatos kutatások eredményeiből*. (Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 26.) Szerk. VARGA Szabolcs – TÜRK Attila. Martin Opitz – PPKE Régészettudományi Intézet, Budapest, 2022. 61–70.
- VIDA 2013 = VIDA Beáta: „Monasterium de Erche situm in insula loci secreti” Ercsi monostorának története. In: *Műhelyszemináriumi dolgozatok I*. Szerk. KOVÁCS Szilvia – RÉVÉSZ Éva. SZTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2013. 181–197.